

KİTAP TANITMA

Doç.Dr. Emrullah Yüksel

Cevheretu't-tevhîd/Lekânî

Cevheretu't-tevhîd, 1041/1631'de ölen İbrahim el-Lekânî'nin değerli bir akâid kitabıdır. Lekânî, Kahire'de Ezher Medresesinde müderristi. Kendisi Mâlikî ve Eş'arîdir. Cevhere adlı eseri, bazı şerhlere konu olmuş meşhur bir eserdir. Bu şerhlerden biri, yine Ezher'de müderrislik yapmış olan kendi oğlu Abdü's-selâm el-Lekânî (ölm. 1668) tarafından yazılmıştır ki bu kitap, senelerden beri Ezher'in lise kısmında okutulmaktadır. İbrahim b. muhammed el-Bâcûrî (1198-1277/1783-1861)'nin bununla ilgili hâşiyesi de meşhurdur. Ezher âlimlerinden Muhammed Ahmed el-'Adevî'nin yaptığı şerh de değerlidir. J.D. Luciani, "Cevhere"yi Fransızcaya açıklamalarla tercüme etmiştir (Alger, 1907).

Muhtevası: *Cevheretu't-tevhîd*, yüz kırk dört beyitten oluşan gayet veciz arabça bir manzûmedir. Müellif, bu kelâm (akâid) kitabına besmele, hamdele ve salvele ile başladıktan sonra dinin "iman esasları" (aslu'd-din) nı bilmenin vacip olduğunu bildirmektedir. Bu "akâid ilmi" nin de açıklanmaya muhtaç olduğunu, fakat uzun olunca güçlük ve usanç getireceğini, bunun için özlü olması gerektiğini belirtmektedir. İşte bu sebepten bu konuyu kısa nazım halinde yazdığını ve adını "*Cevheretu't-tevhîd*" koyduğunu ifade etmiştir.

Müellife göre her mükellef, Allah hakkında vacip, câiz ve imkânsız (mümentenî) olanı şer'an yani dinin öğrettiği şekilde bilmelidir. Aynı şekilde peygamberler hakkında da vacib, caiz ve imkansız olanı öğrenmelidir. Çünkü akaid konusunda taklitçilik yapanların imanının sıhhatli ve sıhatsız olacağına dair önceki âlimlerden nakiller vardır.

İlkin Allah'ı bilmenin vacib olduğu ve bu ilk vacibi tayinde âlimler arasında ihtilaf bulunduğu ifade edilmektedir. Muhataba Allah'ı bilmede önce kendi nefesine, sonra göklerdeki, daha sonra yeryüzüne bakması hatırlatılmakta, neticede Ezeli, Yüce Yaraticının varlığına, kudret ve hikmetine ait her mükellefin deliller bulacağı anlatılmaktadır.

İman'ın Peygamberin getirdiğini tasdikten ibaret olduğu, iman konusunda dil ile söylemenin (nutk) şart olup olmadığı ihtilâf bulunduğu, bazılarında göre

amel gibi şart olduğu, hatta bazılarına göre imandan bir cüz olduğu, sonra İslâmın hac, namaz, oruç ve zekât gibi amellerle tefsir edildiği bildirilmektedir. Lekânî, ayrıca İmanın bir kısım âlimlerce artıp eksildiğine, bir kısmına göre artıp eksilme-yeceğine, bazısına göre de bu ihtilâfın hakiki değil ancak lafzi olduğuna temas ediyor.

Bu kısa girişten sonra Lekânî ilâhiyât, nübüvvet, sem'iyât (naklî meseleler) ve imâmet konularını ele almaktadır.

Allah'ın vücud, kîdem, bekâ, kıyâm, vâhdaniyyet sıfatlarıyla mutasîf olduğunu, bunların zıtlarından münezzehtir olduğunu, mutlak olarak onun benzeri ve ortağı bulunmadığına dair nefsi ve tenzihî (selbî) sıfatlarını zikrettikten sonra subûti (manevî) sıfatlar olan kudret, irâde, ilim, hayat, kelâm, sem' (işitme) ve basar (görme) sıfatlarını gerekli açıklamalarla anlatır. Lekânî, ehl-i sünnete göre, Allah'ın yüce isimlerinin de önceki yedi sıfat gibi kadîm olduğunu, bu isimlerin tevkîfi yani dinin talimine bağlı kalmanın ehl-i sünnetin cumhurunca ihtiyar edildiğini ve bunların dinin iznine dayalı olarak belenilmesini söyler. Bu konuda teşbihe sevkeden her nassın (kitap ve sahih sünnetin) lâfzını münasip bir şekilde tevîl etmeyi, yahut manasını Allah'a havale etmeyi, veya bu mananın ilmini Allah'a havaleyle beraber O'nun lâyük olmayan şeylerden münezzehtir olduğuna itikat etmeyi tavsiye etmektedir.

Bundan sonra Kur'an'ın yaratılışı konusuna geçen Lekânî, burada Allah'ın kelâmı olan Kur'an'ın mahlûk olmaktan uzak tutulması gerektiğine dikkati çekiyor.

Müellif yukarıda zikredilen sıfatların zıtlarının Allah'a isnat edilmesinin muhal olduğunu bildiriyor. (O'nun yönlerden birinde olması gibi).

Lekânî Allah hakkında caiz olan sıfatı da mümkün olan bir şeyi O'nun yapması veya terketmesi şeklinde tanımlar. (Allah'ın zengin kula daha fazla rızık vermesi gibi.) Allah'ın kulun da, fiilinin de yaratıcısı olduğunu, kendi rızasına erişmek isteyen muvaffak kılacağını, rızasından uzaklaşandan da yardımını keseceğini ve vadini (cennetini) isteyen vadinin vereceğini bildirir. Yine o, Allah'ın ezeli ilminde saîd (mü'min) olanın sonradan şakî (kâfir) olmayacağını, aynı şekilde Allah'ın ezeli ilminde şakî olanın da saîd olmayacağını söyler.

Kulların fiilleri konusunda müellif, kulun kesbî olduğunu, bu kesb sebebiyle sorumlu tutulduğunu, fakat onun fiilinin yaratılmasında ve icadında tesiri olmadığını, fiillerinde ne mecbur ne de ihtiyarî olabildiğini, böylece her şeyi ihtiyarî olarak yapmadığını beyan ediyor. Eğer bize hayır ve taat üzerine Allah sevâb verirse, bu, sırf fazl ve ihsanıyladır; eğer azaplandırırsa bu da sırf adliyledir diye açıklamada bulunuyor. Mutezile'nin kul için iyiyi yaratmak Allah üzerine vacib olduğu görüşünü reddetmekte ve onların bu görüşlerinin yanlışlığını anlatmak için, onları çocukların ve benzerlerinin çektikleri elemeleri görmemekle tenkid et-

mekte, Allah için hayrı da şerri de yaratmanın caiz olduğunu ispat etmektedir. Bu arada kadere ve kazaya iman etmemizin vacib olduğunu kaydedmektedir.

Lekânî, bundan sonra Allah'ın mü'minler tarafından cennette gözle görüleceğini, bunun keyfiyetsiz ve ihatasız olacağını, dünyada da vaki olduğunu ifade ediyor.

Lekânî, ilâhiyat ile ilgili konuları buraya kadar anlattıktan sonra nübüvvet (peygamberlik) meselesine geçiyor. O, Allah'ın insanlara peygamberler göndermesinin vacib değil, bilakis sırf fazlından olduğunu ve buna iman etmemizin vacib olduğunu anlatır. Peygamberler hakkında vacib olan sıfatları emânet, sıdk, fetânet, tebliğ olarak sıralar. Bunların zıddı olan sıfatların ise peygamberler hakkında muhal olduğunu, buna mukabil yemek, evlenmek gibi helâlinden olan şeylerin de onlar için caiz olduğunu söyler.

Müellif, zaten, İslâmın kelime-i şehâdetinin birinci cüz'ünün 'ulûhiyet sıfatını, ikinci cüz'ünün Peygamberin sıfatlarını ihtiva ettiğine işaret etmiştir. Peygamberliğin çalışıp çabalamakla elde edilemeyeceğini ve bunu Allah'ın dilediği kullara verdiği bir ihsanı olduğunu belirtir. Peygamberimizin bütün yaratıkların en üstünü olduğunu, ondan sonra diğer peygamberlerin sonra büyük meleklerin geldiğini ve peygamberler arasında da üstünlüğün bulunduğunu zikreder. Peygamberlerin Allah tarafından fazl ve ihsan olarak mucizelerle teyid edilmiş, dinî tebliğde masûm kılınmış oldukları, peygamberimizin peygamberliğinin bütün âleme şamil olduğu ve peygamberliğin onunla son bulduğu, getirdiği dinin hiçbir suretle ortadan kaldırılamayacağı müellifçe belirtilir. Peygamberimizin birçok açık mucizeleri bulunduğunu, onlardan en mühiminin insanları aciz bırakan Allah'ın kelâmının olduğunu ve peygamberin miracına inanılması gerektiğini açıklar.

Peygamberlikle ilgili hususları zikrettikten sonra müellif, Hz. Aişe'nin temiz iffetli olduğuna inanılmasını, sahabenin sonra gelen ümmetten hayırlı olduğunu, ondan sonra tâbi'in geldiğini, sahabenin hayırlularının da sırasıyla dört halife olduğunu, ondan sonra aşere-i mübeşşereden bu dört halifenin dışında kalan altı sahabenin geldiğini, sonra sırasıyla Ehl-i Bedir, Ehl-i Uhud, Ehl-i Bi'atı'r-Rıdvan, Sâbikûn (Kudüs ve Mekkeye yönelerek namaz kılmış olanlar) un olduğunu, yalnız aşere-i mübeşşereden sonrakilerin üstünlüğünü tayinde ihtilaf bulunduğunu kaydetmiş ve ashab arasında vuku bulan ihtilaflara girilmesini menederek onların iyi niyetine yorumlanmasını tavsiye etmiştir.

Lekânî, sahabeyle ilgili bu üstünlük meselesini zikrettikten sonra Malik b. Enes ve diğer mezheb imamlarının ve Ebu'l-Kâsım b. Muhammed el-Cüneyd'in bu ümmetin rehberleri olduklarını, bu yüzden mutlak içtahada ehil olmayanların onlardan birine uymalarını tavsiye etmektedir.

Müellif, veliler tarafından kerâmetin vukuuna inanılması gerektiğini, söyledikten sonra, ehl-i sünnete göre duaya icabet edileceğine, her insanın, koruyucu, müekkel ve her şeyi yazan melekleri bulunduğuna inanıldığını söyler.

Lekânî, ehl-i sünnete göre her ruh sahibinin öleceğine inanmanın vacib olduğunu, ölüm meleğinin ruhu aldığını, herkesin eceliyle öldüğünü ve ecelin tek olduğunu hatırlatır.

O, nass gelmediği için ruhun hakikatini anlamaya girişilmemesi gerektiği gibi aklî için de durumun aynı olduğunu öğütler; münker ve nekirin kabirde sual sormalarının, ondan sonra kabir azabı ve nimetinin öldükten sonra dirilme gibi hak olduğunu, bedenlerin yok olduktan sonra diriltilmesinin ve hesabın sabit olduğunu anlatır. Eğer Allah günahlara ceza verirse onları misliyle cezalandıracağını, yapılan iyiliklere karşı Allah'ın fazlıyla kat kat mükafat vereceğini, ahiret gününün vuku bulacağını hak olduğunu söyler.

Bundan sonra Lekânî, Kur'an'da belirtildiği gibi kulların kitaplarını almalarına, amellerin tartılmasına, insanların üzerinden geçirilmesi için sırat köprüsünün kurulacağına inanmanın vacib olduğundan bahseder. Arşın, Kürsün, Kalemin, Yazıcı Meleklerin, Levhin ihtiyçtan dolayı değil, hepsinin hikmete binaen yaratılmış olduğunu, bizim onların hakikatini bilemeyeceğimizi ve bizim onlara ancak inanamamız gerektiğini açıklar. Cehennem hak ve Cennet gibi hâlihazırda yaratılmış bulunduğunu, Hz. Peygamberin havzına ve şefaatinin olacağına iman etmemizin vacib olduğunu, küfürden başka diğer günahların affedilmesinin caiz olduğunu, günah işlemiş mü'mini tekfir edemeyeceğimizi beyan eder. Harpte şehid olanın gerçekte diri olduğunu, ehl-i sünnete göre canlının gıda olarak faydalandığına ister helâl, ister haram olsun rızık denildiğini, kazanma ile tevekkülün fazileti konusunda ihtilaf bulunduğunu, muhtar olan fikrin bu mevzudaki ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarında belirlendiğini işaret eder. Müellif ehl-i sünnete göre "şey" in manasının "mevcut" manası demek olduğunu, bir şeyin varlığının hakikatinin aynı olduğunu, cevher-i ferdin hudusunu belirttikten sonra, günahın ehl-i sünnete göre küçük günah, büyük günah diye ikiye ayrıldığını, günahlara tevbe etmenin dini, nefsi, malı, nesebî, akli ve ırzı muhafazanın vacib olduğunu, dinin zaruretinden bilinen bir şeyi inkâr eden kimsenin kâfir olarak katlolunacağını, dinen haram olduğu kesinlikle bilinen şeyleri inkâr eden veya zina gibi haramı helâl sayan kimsenin kâfir olacağını belirtir.

Lekânî, imamet bahsinde de adil bir imam nasbının vacib olduğunu, iyiliği (ma'rufu) emretmenin gerekliliğini, kovuculuk ve gıybetten, kendini büyük görme (ucb), kibir, haset, niza ve cedel gibi kötü huylardan kaçınılmasının vacib olduğunu söyler.

Müellif, manzumesinin sonunda mükellefe insanların hayırlıları gibi olmasını, hakka uyarak hilm sahibi olmasını, her hayırda selefi takip etmesini, Peygambere uymasını, mubah kılınanı işlemesini, kılınmayanı terk etmesini, bid'attan kaçınmasını tavsiye ettikten sonra, Allah'tan samimiyetle bu nazımın kendine geçerli delil olmasını niyaz ediyor ve Peygamberimize, ashabına ve onun yolundan gidenlere salât ve selâmla sözlerini bitiriyor.

Bibliyografya: Abdu's-Selâm b. İbrahim el-Lekânî el-Mâlikî, Şerhu Cevheretu't-Tevhîd (İthafu'l-Murîd, bi Cevhereti't-Tevhîd), telif, Muhammed muhyiddin Abdulhamid, ikinci baskı, Mısır, 1375/1955; Şeyh İbrahim el-Bâcrrî, Tuhfetu'l-Murîd 'alâ Cevhereti't-tevhîd, el-Matba'atu'l-Hayriyye el-Yakubiyye, el-Ürsû-zuksiyyle, 1291/1874; Muhammed Ahmed el-'Adevî, eş-Şerhu'l-Cedîd li Cevhereti't-Tevhîd, Birinci Baskı, Mısır, 1366/1947; Kâtib Çelebi, Keşfü'z-Zünûn, İstanbul 1971, I, 620; Bağdatlı İsmail Paşa, Keşfü'z-Zünun Zeyli, İstanbul, 1972, I, 258; C. Brockelmann, GAL Suppl., leiden, 1937, II, 436; W. montgomery Watt, Islamic Surveys I Islamic Philosophy and Theology İslâmî Tetkikler İslâm Felsefesi ve Kelâmı, Çev. Dr. Süleyman Ateş, Ankara, 1968, s. 138-139; Louis Gardet, Introduction à la Theologie Musulmane, Paris, 1948; Dieu et la Destinée de l'Homme, Paris, 1967; Henri Laoust, Les Schismes dans L'Islam, Paris, 1965, s. 315.